

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ СФЕР СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Юнін О.С.

доктор юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 347.62

СТЯГНЕННЯ ЗАБОРГОВАНOSTI ПО АЛІМЕНТАХ ТА ПРИТЯГНЕННЯ БОРЖНИКА ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ АЛІМЕНТНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Досліджено порядок стягнення заборгованості по аліментах та умови притягнення боржників до відповідальності за невиконання обов'язків в аліментних зобов'язаннях. Проаналізовано недоліки чинного законодавства стосовно врегулювання проблемних питань у цій сфері та запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: аліментні зобов'язання, ухилення від сплати аліментів, відповідальність за невиконання аліментних обов'язків, утримання дітей.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли суспільство зіштовхнулося з кризою сімейних цінностей, коли впродовж останніх років знецінюється інститут сім'ї, держава повинна вжити дієвих заходів для подолання цих проблем. Однією з основних наразі є проблема виконання аліментних зобов'язань батьками по відношенню до своїх дітей. Актуальність теми дослідження обумовлена також орієнтацією сучасної держави на захист прав та інтересів громадян. Питання надання утримання одними членами сім'ї іншим її членам актуальні для будь-якої правової системи на будь-якому рівні її розвитку. При цьому розвиток сімейного законодавства, норми якого регулюють вказані питання, прямо залежить від рівня розвитку економіки держави і від тих функцій, які держава бере на себе, регулюючи відносини в родині.

Чинне сімейне законодавство закріплює обов'язок батьків утримувати дітей незалежно від того, чи знаходяться вони в зареєстрованому шлюбі або взагалі проживають окремо. Сімейне законодавство України встановлює три

види зобов'язань батьків щодо своїх дітей: обов'язок утримувати неповнолітню дитину до досягнення нею повноліття, обов'язок батьків утримувати непрацездатних повнолітніх дітей, обов'язок батьків брати участь у додаткових витратах на утримання дітей за наявності певних умов, закріплених чинним законодавством. Однак все частішими стають випадки, коли батьки ігнорують взагалі або недобросовісно виконують свої аліментні обов'язки.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженню аліментних зобов'язань батьків по відношенню до дітей, зокрема, проблемних питань у цій сфері, приділяли у своїх працях багато уваги такі автори, як М.В. Антольська, Л.В. Афанасьєва, Н.М. Єршова, І.В. Жилінкова, З.В.Ромовська та інші.

Метою даної статті є дослідження проблемних питань, що виникають при виконанні батьками аліментних зобов'язань, зокрема, стягненні заборгованості по аліментах, притягненні боржника до відповідальності за невиконання аліментних обов'язків та визначенні можливих шляхів вирішення проблем у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Сімейний кодекс України у статтях 180–201 встановлює обов'язок батьків утримувати своїх неповнолітніх дітей і непрацездатних повнолітніх дітей, які потребують матеріальної допомоги, незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі чи ні (у випадку народження дитини під час фактичних шлюбних відносин), чи визнано шлюб недійсним, чи позбавлені вони батьківських прав, чи дитина відібрана від них тимчасово без позбавлення батьківських прав [4].

Способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними або за рішенням суду. Чинним сімейним законодавством України передбачено дві підстави стягнення аліментів на дітей: шлюбний договір або договір про утримання дітей про сплату аліментів та судові рішення. Тобто вирішити питання про сплату аліментів батьки дитини можуть без звернення до відповідних державних органів шляхом досягнення домовленості про розмір та порядок виплати аліментів або із зверненням до суду для вирішення вказаних питань у судовому порядку.

Якщо між батьками відсутні протиріччя з приводу аліментів, що будуть сплачуватися на дитину, свою домовленість вони можуть оформити за ст. 189 Сімейного кодексу відповідною угодою, уклавши договір про сплату аліментів для дитини, у якому визначити розмір та строки виплати. Якщо батьки за домовленістю вирішують питання про сплату аліментів, то розмір виплат вони визначають самостійно. При цьому, як зазначено у вищевказаній ст. 189 СК, умови такого договору не можуть порушувати права дитини, які встановлено Сімейним кодексом. Тобто за цим договором розмір аліментів повинен визначатися на підставі загальних правил, встановлених ст. 182 Сімейного кодексу і може відрізнятись розміром від аліментів, встановлених Кодексом, лише у більшу сторону.

Крім того, відповідно до ст. 109 СК України, що регулює розірвання шлюбу за рішенням суду за спільною заявою подружжя, яке має дітей, таке

подружжя має право подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом з письмовим договором про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той із батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей.

Вказані договори обов'язково укладаються у письмовій формі з нотаріальним посвідченням. Відсутність нотаріального посвідчення має наслідком недійсність договорів [1, с. 86].

Такі договори можуть бути укладені щодо сплати аліментів як на неповнолітніх дітей, так і на повнолітніх, якщо вони потребують матеріальної підтримки і є непрацездатними.

Таким чином, укладення подібних угод щодо сплати аліментів сприяє мирному вирішенню питань утримання дітей між батьками, дозволяє скоротити витрати, пов'язані із судовим розглядом спорів щодо аліментних зобов'язань, а також економить час батьків. Укладення договорів про сплату аліментів – добровільне, взаємовигідне рішення, засноване на цивілізованому підході батьків до питання утримання дітей.

Якщо ж згоди досягнути не вдалося, то порядок виплати та розмір аліментів визначається в судовому порядку. За загальним правилом ст. 182 Сімейного кодексу, кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі. Аліменти, спрямовані на утримання дитини, повинні бути достатніми і, разом з тим, співрозмірними з урахуванням мети аліментного зобов'язання [4].

Визначення розміру аліментів на дитину регулюється ст. 182–184 Сімейного кодексу. За нормами чинного законодавства, розмір аліментів визначається судом залежно від конкретних обставин справи. Тобто суддя враховує не тільки необхідність аліментів для дитини, а й інші фактори, що характеризують матеріальне становище того з батьків, на кого покладається обов'язок зі сплати аліментів, та інші суттєві обставини. Так, за ст. 182 Сімейного кодексу, судом враховується: стан здоров'я та матеріальне становище дитини; стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів; наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина та інші обставини, що мають істотне значення [4]. Мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, за винятком випадків, коли аліменти встановлюються у твердій грошовій сумі. Максимальний розмір аліментів закон не встановлює. Однак відповідно до ч. 3 ст. 70 Закону України «Про виконавче провадження», загальний розмір усіх відрахувань під час кожної виплати заробітної плати та інших доходів боржника у разі стягнення аліментів на неповнолітніх дітей не може перевищувати в цілому 70 відсотків [5].

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 146 від 26.02.1993, якою затверджено Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, утримання аліментів з працівників провадиться з усіх видів заробітку і додаткової

винагороди як за основною роботою, так і за роботою за сумісництвом, бухгалтеріями (розрахунковими відділами) за місцем роботи у розмірах, встановлених рішеннями судів [6].

Якщо ж особа, на яку законом покладено обов'язок сплачувати аліменти на дитину, має нерегулярний дохід або частину доходу отримує в натуральній формі, або взагалі не працює чи працює неофіційно, не отримуючи при цьому ніяких виплат, з яких можливою була б сплата аліментів (наприклад, за п. 1 вищевказаного Переліку доплат до допомоги по державному соціальному страхуванню, виплачуваних за рахунок підприємств, установ, організацій, допомоги по безробіттю, одержуваної пенсії, стипендій, виплачуваних студентам та ін.), то у такому випадку розмір аліментів може бути визначений судом у твердій грошовій сумі і не залежатиме від розміру, наявності або відсутності доходу платника аліментів. При цьому, якщо розмір таких аліментів, призначених дитині у твердій грошовій сумі, менше мінімального розміру, то дитині призначається державна допомога в розмірі різниці між визначеним розміром аліментів і 30 відсотками прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку за ст. 184 СК [8].

Однак все частішими стають випадки, коли особа, на яку покладено обов'язок сплачувати аліменти на дитину, в силу відсутності можливості або бажання виконувати свої обов'язки, взагалі відмовляється сплачувати аліменти. У такому випадку стягнення заборгованості по аліментах покладається на органи Державної виконавчої служби. При цьому, якщо платник аліментів не працював на час виникнення заборгованості, але працює на час визначення її розміру, заборгованість визначається із заробітку, який він одержує. Якщо ж платник аліментів не працював на час виникнення заборгованості і не працює на час визначення її розміру, заборгованість обчислюється за ст. 195 Сімейного кодексу, виходячи із середньої заробітної плати працівника для даної місцевості [8].

Якщо ж заборгованість складає більше трьох місяців, то за ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження», стягнення може бути звернено на майно боржника. При цьому, якщо непогашена заборгованість існує понад три місяці, то звернення стягнення на заробітну плату не перешкоджає зверненню стягнення на майно боржника.

Також за ст. 196 Сімейного кодексу, при виникненні заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення. Однак суд може звільнити платника аліментів від сплати заборгованості, якщо буде встановлено, що вона виникла внаслідок непред'явлення без поважної причини виконавчого листа до виконання особою, на користь якої присуджено аліменти.

Проблемним питанням у цьому випадку є, на наш погляд, визначення майна, власником якого є боржник і на яке може бути звернене стягнення. Досить значиму роль при цьому відіграють державні виконавці, на яких пок-

ладено обов'язок вчиняти необхідні заходи щодо своєчасного і повного виконання рішення з виплати аліментів.

На нашу думку, до майна, на яке може бути звернене стягнення у справах по сплаті заборгованості по аліментах, слід віднести майно, яке належить боржникові на праві спільної власності. Це може бути, наприклад, майно, успадковане ним разом з іншими спадкоємцями або набуте ним під час знаходження у другому шлюбі. Вказане підтверджується правилами ст. 371 Цивільного кодексу та ст. 73 Сімейного кодексу, якими визначено, що за зобов'язаннями одного з подружжя стягнення може бути накладено на частку у праві спільної сумісної власності подружжя, яка виділена йому в натурі.

Для того, аби фактично отримати кошти, що складають заборгованість по аліментах, особа, з якою проживає дитина, має право звернутися до суду з позовом про звернення стягнення на частку у спільному майні. Суть такого позову полягає у тому, що стягувач набуває право власності на частку у майні боржника і за рахунок цього погашається борг по аліментах.

До умов, за наявності яких можливе таке стягнення, законодавець відносить: недостатність іншого майна для погашення боргу; неможливість виділу у натурі частки боржника або наявність заперечень іншого співвласника проти виділу; відмова боржника продати належну йому частку та направлення суми виторгу на погашення боргу; наявність відмови іншого співвласника від придбання частки боржника [2]. За наявності усіх вказаних умов стягувач (особа, з якою проживає дитина, на утримання якої призначені аліменти) має можливість пред'явити позов про виділ частки із спільного майна в натурі для звернення стягнення на неї, подати позов до суду з вимогою продажу цієї частки з публічних торгів або переведення на неї прав та обов'язків співвласника-боржника [2]. Як правило, сама можливість звернення стягнення на майно дисциплінує боржника у виконанні ним своїх аліментних обов'язків.

Вказаний позов є, на наш погляд, одним із дієвих засобів стягнення з боржника заборгованості по аліментах. Однак правова необізнаність населення робить цей засіб непопулярним серед стягувачів аліментів, про що свідчить дуже мала кількість подібних справ у судовій практиці.

Наразі все частішими також стають ситуації, коли батько або матір дитини, які є зобов'язаними суб'єктами аліментних зобов'язань, відмовляються виконувати свої обов'язки зі сплати аліментів на дитину.

Чинне законодавство встановлює, що за невиконання обов'язків із сплати аліментів винна особа може бути притягнута до цивільної та кримінальної відповідальності. Так, при виникненні заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення [8]. При цьому для того щоб звільнитися від сплати неустойки, платник аліментів повинен довести суду, що несплата своєчасно аліментів відбулася з поважної причини (тяжка хвороба, довготривале відрадження тощо).

За ч. 9 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження», якщо за-

боргованість із сплати аліментів сукупно перевищує суму відповідних платежів за три місяці, то особа, яка має право вимагати стягнення аліментів, набуває право на звернення до органів досудового розслідування із заявою (повідомленням) про вчинене кримінальне правопорушення боржником, що полягає в ухиленні від сплати аліментів. Відповідальність за злісне ухилення від сплати аліментів визначено у ст. 164 Кримінального кодексу України. При цьому Кримінальний кодекс вважає злісним ухиленням від сплати аліментів тривалі, систематичні і наполегливі діяння боржника, спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміна місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця, повторне ухилення від сплати аліментів тощо), які призвели до виникнення заборгованості із сплати таких коштів у розмірі, що сукупно складають суму виплат за шість місяців відповідних платежів [3].

Таким чином, законодавець розрізняє два поняття, які можуть бути причинами притягнення до кримінальної відповідальності: кримінальне правопорушення у вигляді ухилення від сплати аліментів та злісне ухилення від сплати аліментів. Різниця полягає у строках невиконання аліментів, що, на нашу думку, призводить до певних складнощів у притягненні до кримінальної відповідальності боржника. Саме на підставі цієї неузгодженості деякі боржники вважають, що сплата ними раз на три місяці невеликої суми буде свідчити про відсутність «злісного» ухилення від сплати аліментів та звільняє їх від притягнення до кримінальної відповідальності.

Як свідчить практика, такої самої хибної думки іноді дотримуються і деякі працівники правоохоронних органів. Так, наприклад, 23.02.2013 р. слідчим СВ Магдалинівського РВ ГУМВС у Дніпропетровській області було винесено постанову про закриття кримінального провадження стосовно Д. Дане рішення було мотивовано тим, що хоча формально дії боржника і містять ознаки ухилення від сплати аліментів, але в ході досудового слідства не отримано даних, які б свідчили про злісність такого ухилення, оскільки Д. неодноразово купував продукти харчування, солодощі, іграшки дитині та ін. При цьому заборгованість із сплати аліментів за виконавчим провадженням, яку боржник не сплачував більше року, становить 3 616 грн. [9].

Однак це судження є помилковим тому, що, на наш погляд, основною умовою притягнення до кримінальної відповідальності за несплату аліментів законодавець визначає не строк несплати аліментів, а сукупну суму боргу, яка повинна перевищувати суму належних аліментів за шість місяців. Тобто, наприклад, якщо аліменти призначені у сумі 800 грн. на місяць, платник протягом трьох місяців не платив нічого, а в четвертому місяці сплатив 200 грн., а потім не платив ще три місяці, то сукупна сума його боргу складає 5400 грн., що перевищує суму аліментів, яку він повинен сплатити за шість місяців і вже є підставою для притягнення його до кримінальної відповідальності за ст. 164 Кримінального кодексу за ухилення від сплати аліментів.

Висновки. Таким чином, зважаючи на викладене вище можна зробити висновок про те, що чинне законодавство, яке регулює порядок стягнення за-

боргованості по аліментах та умови притягнення боржника до відповідальності, містить певні неузгодженості та суперечності, що ускладнює притягнення боржника до відповідальності за невиконання або виконання не в повному обсязі аліментних обов'язків, та потребує подальшого вдосконалення.

При цьому варто наголосити, що виховання та матеріальне утримання дітей є одним із найголовніших та найважливіших обов'язків батьків, що впливає не тільки з усталених моральних принципів нашого суспільства, а й закріплено в нормах чинного законодавства. При цьому аліменти виступають одним із основних засобів забезпечення дитини матеріальними благами, що необхідні їй для повноцінного розвитку та виховання.

Бібліографічні посилання

1. Афанасьєва Л.В. Аліментні правовідносини в Україні : монографія / Л.В. Афанасьєва. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. – 224 с.
2. Звернення стягнення на частку у спільному майні: практичні питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chorniy-butyrin.com.ua/zvernennya-styagnennya-na-chastku-u-majni/>
3. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Ін Юре, 2003. – 1196 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/komentar/kriminal/osobliva/291-rozd5/4472--164-----.html>
4. Мітрофанова О.І. Правове регулювання обов'язків батьків щодо утримання дитини та способи їх виконання / О.І. Мітрофанова // Юридичний журнал «Юстиніан». – 2010. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3520>
5. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>
6. Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб : постанова Кабінету Міністрів України № 146 від 26.02.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/146-93-%D0%BF>
7. Ромовська З.В. Українське сімейне право. Академічний курс / З.В. Ромовська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1186082344566/pravo/osoblivi_pidstavi_viniknennya_prava_utrimannya
8. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. : станом на 20 грудня 2016 р. // ВВР України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
9. Узагальнення стану розгляду подань державних виконавців органів Державної виконавчої служби Дніпропетровської області щодо притягнення боржників до кримінальної відповідальності та подань про обмеження боржників у праві виїзду за межі України, направлених по виконавчим провадженням щодо стягнення аліментів станом на 21.01.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://udvs-dp.gov.ua/news/article/128>

Юнин А.С. Взыскание задолженности по алиментам и привлечение должника к ответственности за неисполнение алиментных обязательств: проблемы теории и практики. Исследованы порядок взыскания задолженности по алиментам и условия привлечения должников к ответственности за неисполнение обязанностей в алиментных обязательствах. Проанализированы недостатки действующего законодательства относительно урегулирования проблемных вопросов в этой сфере и предложены возможные пути их решения.

Ключевые слова: алиментные обязательства, уклонение от уплаты алиментов, ответственность за невыполнение алиментных обязательств, содержание детей.

Yunin O. S. Penalty of debt on alimonies and bringing in of debtor to responsibility for the nonperformance of alimentary obligations: problems of theory and practice. In the article investigational order of penalty of debt on alimonies and condition of bringing in of debtors to responsibility for the nonperformance of duties in alimentary obligations.

A current domestic legislation fixes a duty paternal to retain children in independence from that, or there are they in the registered marriage or in general lives eparately. The methods of implementation of duties to retain a child parents are determined by arrangement between them, or in decision of court. However cases become all more often, when person on that a duty to pay alimonies on a child is fixed, in force of absence of possibility or desire to carry out the duties in general refuses to pay alimonies. In such case penalty of debt on alimonies depends upon the bodies of Government executive service. If a debt folds more than three months, then after the article 71 of the Law of Ukraine «On executive proceedings», penalty it can be convolute on property of debtor. A problem question a decision of property, the proprietor of that is a debtor there can be a convolute penalty on that, is in this case, in our view. To our opinion, to property on that there can be a convolute penalty in matters on the inpayment of debt on alimonies, it follows to take property that belongs to the debt or on the right of general ownership.

A current legislation sets also, that for non-fulfillment of duties from the inpayment of alimonies a guilty person can be brought to civil and criminal responsibility. However here also there are certain complications reason of that are in consistencies and contradictions in a current legislation. For this reason it is possible to draw conclusion that a current legislation in the field of it needs further improvement.

***Keywords:** alimentary obligations, avoiding the inpayment of alimonies, responsibility for non-fulfillment of alimentary duties, maintenance of children.*

Надійшла до редакції 28.03.2017

Золотухіна Л. О.
кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 349.2

ВИХІДНА ДОПОМОГА: ПРАВОВА ПРИРОДА, ПРОБЛЕМИ ЧИННОГО ТА ПЕРСПЕКТИВНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Розглянуто питання правової природи вихідної допомоги. Визначено, що вихідна допомога за своєю суттю, природою не належить ні до компенсаційних, ні до гарантійних виплат і є виплатою особливого роду, *sui generis*. Розглянуто окремі проблеми чинного та перспективного правового регулювання відносин щодо вихідної допомоги.

***Ключові слова:** вихідна допомога, гарантійні виплати, компенсаційні виплати, припинення трудових правовідносин.*